

Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Verschijnt maandelijks — 6 Aug. 1947, 2e jrg. no. 8

Drie en vijftig procent

Kort na de volkstelling heeft een Publieke Opinie-onderzoek de vraag omtrent de al of niet godsdienstige gezindheid, die als No. 7 daarbij voorkwam, herhaald voor de proefpersonen. Op grond daarvan valt te verwachten dat ongeveer 21 % der volwassen Nederlanders onkerkelijk is. Men mag dus rekenen met een belangrijke stijging van het aantal onkerkelijke Nederlanders sinds 1930, de voorlaatste volkstelling.

Daarin zou een reden tot verheuging kunnen liggen. Wie de overtuiging is, toegedaan dat de levenshouding en de levensbeschouwing van de onkerkelijke mens de hoogste zijn en dat daarmee een wezenlijke bijdrage wordt geleverd aan onze algemene cultuur, die zal een toenemend aantal onkerkelijken in Nederland als een geestelijke winst beschouwen. Daarin kondigt zich voor hem het einde aan van de overheersing der kerk op het maatschappelijke leven, een eenzijdigheid, die zonder twijfel dat leven veel schade heeft berokkend en thans nog toebrengt. Hij mag daarin één der voorwaarden zien tot verzwakking van de dikwijls funeste gevolgen van het zgn. drieszuilsysteem, dat thans vooral op het gebied van de opvoeding en de sociale zorg en het onderwijs niet alleen oneconomisch werkt, maar de geesten al te vaak bekrompen maakt en tussen mens en mens node-loos hoge muren optrekt. En bovenal mag hij hopen op een gezond humanistisch leven in Nederland, zich openbarend op velerlei gebied.

Maar juist hier raken wij het moeilijke punt, waardoor de verheuging voorlopig niet aan de beurt komt. Toenemende onkerkelijkheid is niet zonder meer toenemend humanisme. Het kan het zijn, maar is het niet automatisch. Het Humanistisch Verbond is evenmin vanzelfsprekend als het beruchte nihilisme, dat het gevolg van de onkerkelijkheid kan wezen. Beide verschijnselen doen zich voor: bewustwording en geestelijke onverschilligheid. En van de verhouding tussen die beide hangt af of wij toenemende onkerkelijkheid als een winst, dan wel als een verlies zullen moeten boeken.

Wat zich hier afspeelt is een algemeen Europees proces, waarvan wij het Nederlandse deel beleven. Er zijn blijkbaar redenen te over, dat de Kerk de greep op de mensen verliest. Een van de belangrijkste is wel, dat haar geloofsvoorstellingen niet meer beantwoorden aan het geloofsverlangen dat de moderne mens niet heeft verlaten. De nood, die daardoor ontstaat, wordt slechts overwonnen door het vinden van 'n nieuwe inhoud en 'n nieuwe vorm, waarheen onze tijd misschien op weg is, en van welk streven het ontstaan van het Humanistisch Verbond een bewijs is. Die nood wordt blijvend, zodra men er in berust en aan het gemis zo gewoon raakt, dat 't niet eens meer als zodanig wordt beseft.

Dat dit laatste veelvuldig het geval is, het leven van alledag maakt het ons duidelijk, de cijfers doen het bovendien. Een P.O.-onderzoek naar de redenen van de onkerkelijkheid, waarvan het vorige nummer van Mens en Wereld reeds melding maakte, deelt ons mede, dat 53 % der ondervraagde onkerkelijken geen reden opgaf voor het verlaten van de kerk. Nu moeten wij daar niet al te somber over doen, want er zijn zo heel weinig mensen, die de redenen van hun doen en laten kunnen formuleren. Indien men de kerkelijke Nederlanders de vraag had gesteld, waarom zij tot de kerk behoren, het aantal zwijgenden zou wellicht even groot zijn geweest.

Maar niemand heeft de vrijheid deze 53 % tot de humanisten te rekenen, wanneer men tenminste met ons onder die naam meer wil verstaan dan alleen maar onkerkelijken. En zelfs onder hen, die wel een reden opgaven, vinden wij niet enkel humanisten. Daarom-trent leert dat onderzoek ons niets.

Wat het ons wel leert is: beter te begrijpen, dieper te bevatten, waarom het gaat bij het streven van het Humanistisch Verbond in Nederland. Hier wordt een eerste poging gewaagd bewust in te grijpen van humanistische zijde in dit proces van ontkerkelijking. Niet om, zoals men nog te veel meent, een strijd tegen de kerk te voeren, die immers karakteristiek is voor haar vroegere aanhangers, welke menen een rekening met haar te moeten vereffenen. Dit bij-verschijnsel der ontkerkelijking gaan wij voorbij, omdat we het voorbij zijn. Het Humanistisch Verbond

grijpt in terwille van de nieuwe inhoud van de moderne mens, voor wie de oude inhoud en vorm, voor zover zij godsdienstig waren, geen geldigheid meer bezitten. Dit laatste is immers beslissend voor de om zich heen grijpende onkerkelijkheid. Het Humanistisch Verbond kan beslissend zijn voor hetgeen er met individu en gemeenschap gebeurt nadat men uit de kerk is getreden, of liever, nadat de band met de kerk is versleten. Wie het zo ziet, voelt plotseling de grote draagwijdte van hetgeen hier wordt nagestreefd. Het zal hem bescheiden maken en volhardend. Bescheiden, omdat er niets is dat hem welslagen garandeert, volhardend omdat het duidelijk zal zijn hoezeer het hier een arbeid van generaties betreft en niet een mode-stroming van 5 à 10 jaar. En naarmate de poging slaagt, d.w.z. naarmate het humanisme vorm krijgt op verschillende levensgebieden en een levende traditie weet te kweken, naar die mate zal de bezorgdheid om de onkerkelijkheid met haar gevaar van geestelijke onverschilligheid en van menonwaardige geloofsbevredigingen, plaats maken voor de vreugde om een geestelijke rijkdom, waarvan men meer en meer erkent, dat deze een voorwaarde is van elke waarachtige welvaart en cultuur.

B. C.

Het feit, dat op het ogenblik de verbindingsen tussen Nederland en de republiek Indonesia verbroken zijn en thans het woord is aan het wapengeweld, zal ongetwijfeld in de kringen van het Humanistisch Verbond diepe teleurstelling, grote verontrusting en droefheid hebben gewekt. Teleurstelling, omdat, zeker ook na de tweede Wereldoorlog, al ons verlangen uitgaat naar een wereld van harmonie en vrede, en het nu juist wij zelf zijn, die bij een gewapend optreden worden betrokken. Verontrusting, omdat wij mede verantwoordelijk zijn voor het kwaad, dat het gebruik van geweld op zichzelf altijd betekent. Droefheid tenslotte, omdat thans met de wapenen tegenover elkaar staan zij, die op weg behoorden te zijn bewoners te worden van een Unie, en omdat niet te overzien is welke diepe scheidingen — en voor hoe lang — er tussen hen zullen komen.

Het Humanisme is de drager van een maatschappijbeeld, dat wordt gekenmerkt door redelijk overleg, vertrouwen en verdraagzaamheid als richtsnoeren voor de onderlinge omgang tussen individuen, groepen en volken. Het blijft de taak van alle humanisten door de teleurstellingen heen, deze idee trouw te zijn in woord en daad.

22 Juli 1947.

Uit de geschiedenis van het humanisme

De zin van deze rubriek eist een korte verklaring. Wij, moderne Humanisten kunnen de volledige waarheid niet belichaamd zien in een absolute leer. Wij erkennen tevens, dat de menselijke cultuur is en wordt opgebouwd door vele mensen, rassen en volken, wij weten, dat in het heden het verleden ligt en ook de kiem voor waf worden zal. Wij zien in de geschiedenis, dat verschillende levensbeschouwingen voerden tot het stellen van zedelijke normen, naar welke de aanhangers er van hun leven wilden richten. Tot in het heden toe ervaren wij, dat dragers van nieuwe levensbeschouwingen opnieuw ook het probleem van de moraal stellen. Wie b.v. de roman *Le Sang des Autres* van Sartre's vriendin Simone de Beauvoir leest, komt diep onder de indruk van de kwellingen, die de hoofdpersoon heeft te doorstaan, doordat hij zich steeds bewust is van zijn verantwoordelijkheid als mens tussen medemensen. En toch zijn de duidelijke sporen van de hierachter schuilende levensovertuiging (de samenhang van alles met alles) in en buiten Europa reeds terug te vinden vóór onze jaartelling!

Wij moeten ernst maken met de erkenning van andermans gevoelens en overtuigingen en aldus de verdraagzaamheid toepassen. En om gepantserd te staan tegenover aanvallen van dogmatisch-confessionele zijde, hebben wij wat elementaire kennis nodig omtrent de geestelijke achtergronden en de denkprestaties van anderen (ook van Christenen!). In hoofdzaak zal deze rubriek dus **inlichtend** zijn, maar daarnaast ook **kritisch en strijdbaar**.

In West-Europa krijgen wij nu eenmaal, onder de overwegende invloed van het Christendom, dat o.a. uitgaat van de **absolute** betekenis van Christus' geboorte, leven en dood, van de **absolute** waarde van bijbel en kerk, steeds weer te doen met beweringen en aanvallen, welke aan de zin van andere levensbeschouwingen, dan de Christelijke, te kort doen. De moderne Humanist erkent de invloed, die het Christendom in de loop der geschiedenis op de vorm en inhoud van verschillende humanistische stromingen heeft gehad, maar weet tevens, dat het Christendom zelf gevolgd is op andere culturen en daaraan zeer essentiële voorstellingen en gedachten heeft ontleend.

In dit licht moeten wij hier nog eens terugkomen op de woorden van Prof. Dr. W. Banning, aangehaald in het laatste nummer van *Mens en Wereld*: „een niet-Christelijke geestesinstelling kan geen levensnormen verschaffen en moet noodzakelijk leiden tot cultuur-ontkenning”. „Zonder geloof aan de levende God”, zo beweerde E. kortelings, „is geen beschaving mogelijk”. Wij vragen nu: weet B. niets van vóór- of niet-Christelijke beschavingen? Durft hij te zeggen, dat deze bestonden of bestaan zonder levensnormen? Beseft hij niet, dat de normen, die voor specifiek-Christelijk gelden, hun vóór-Christelijke **geschiedenis** hebben? Enige nederigheid zou den Christen Banning hier zeker passen!

Een volgende keer zullen wij, naar aanleiding van een recente katholieke uiting, zien, hoe veel zuiverder het oordeel van vele kerkvaders was, met name over de Griekse beschaving, wier betekenis voor het Christendom, door hen ten volle werd erkend: een weldadige mildheid en objectiviteit tegenover de onverantwoordelijke, grote woorden van professor Banning.

D. LOENEN.

Hebt U belangstelling voor het gemeenschapsleven van het Verbond
??

Komt dan naar Utrecht op 18-19
October 1947

Humanisme en Religie

Religie zonder openbaring

Kan er religie zijn zonder het geloof aan een persoonlijk God?

Bevestigend wordt die vraag beantwoord in een boekje, getiteld „Religion without revelation” (religie zonder openbaring), geschreven door Julian Huxley, voorzitter van de Unesco. Op dit boekje heeft ds. Eldering reeds in ons orgaan van Nov. 1946 de aandacht gevestigd.

Volgens Huxley berust de religie op het gevoel van ontzag, dat de mens heeft voor krachten, die machtiger zijn dan hijzelf. Overal, waar dit gevoel aanwezig is, kan religie ontstaan.

Dit gevoel van ontzag kan de mens overkomen in de natuur: tegenover de oneindigheid van de zee of van de sterrenhemel, de bevruchtende kracht van de zon, de „majesteit” van de donder.

Maar hij kan het ook hebben tegenover de zedewet. Ik denk daarbij aan de wijsgeer Kant, die schreef, dat twee dingen het menselijk gemoed met bewondering en eerbied vervullen: de sterrenhemel boven mij en de zedewet in mij. Hij kan het ook hebben tegenover het Recht, de Waarheid, de Schoonheid, in klank of rythme, lijn of kleur.

Hij kan het ook hebben tegenover de kracht, die de geslachten tot elkander trekt.

Dit alles kan hem **heilig** worden.

Vroegere mensengeslachten hebben die krachten gepersonifieerd en ze Zeus, Poseidon, Pallas Athene, Apollo, Afrodite of met andere namen genoemd.

Aan deze goden werd een **dienst** gewijd: er werd hun hulde gebracht en hulp gevraagd in bepaalde tempels, volgens vaste riten. Later is men ertoe gekomen die personificatie te beperken tot één God, den Schepper van hemel en aarde, uit wien, door wien en tot wien alle dingen zijn, almachtig, alwetend en volmaakt goed.

Beperken wij ons tot de Joods-Christelijke overlevering, dan heeft volgens haar deze God zich herhaaldelijk geopenbaard: aan het eerste mensenpaar, aan de aartsvaders, aan Mozes en aan de profeten.

Volgens de Christelijke leer zou God zich opnieuw hebben geopenbaard in de gestalte van Jezus Christus, door wiens komst de mensheid, die reeds in het eerste mensenpaar tot de zonde der ongehoorzaamheid vervallen was, weer met God zou zijn verzoend.

Verzoening

In een boodschap van het Interkerkelijk Overleg, vrijwel in alle grote bladen begin Juli opgenomen, wordt een schuldverklaring en een getuigenis gepubliceerd van een 25-tal politieke gedetineerden. Zonder thans te willen treden in een aantal punten dezer verklaring, die wellicht kritiek behoeven, noch in de wijze waarop de kerken deze belijdenissen hebben geannonceerd, stellen wij onzerzijds voorop, dat een nieuwe stap is gedaan in de richting van de verzoening, die wij noodzakelijk achten voor ons volksleven. Was aanvankelijk de opsluiting en de berechting der gedetineerden het grote probleem, thans is het de opnemings in het normale leven van hen die, na hun straf te hebben uitgezeten, terugkeren en hun leven opnieuw moeten maken. Het is bekend, op hoeveel moeilijkheden men hierbij stuit, niet het minst inzake de bereidheid hen weer op te nemen in het algemene leven. Dit is een langzaam proces, waarin niets geforceerd kan worden, maar waarbij elke stap in de goede richting onze instemming heeft. Ons werk in het Verbond en in Humanitas brengt ons telkens met dit probleem in aanraking. Hoe anders ook gefundeerd, streven wij in dit opzicht naar hetzelfde doel als de kerken: geen verzoening uit halfheid en slapheid, maar verzoening in het besef dat wie schuld heeft beleden en geboet opnieuw de kans moet hebben op een eerlijk bestaan.

Aan deze God wordt in alle Christelijke kerken, zij het in verschillende vormen eer gebracht. Hij wordt beschouwd als de macht, die het leven, zowel van de gehele mensheid, als van de afzonderlijke mens, in handen heeft; tot hem wordt gebeden en aan hem wordt dank gebracht.

Aan deze persoonlijke God, deze Vader, die ons leidt en liefheeft, kunnen tal van mensen in onze tijd niet meer geloven en het zijn deze ongelovigen, die wij in het Humanistisch Verbond aantreffen. De vraag nu, die ons hier bezig houdt, is deze, of zij dan met alle religie hebben afgedaan, of dat zij toch een religie hebben.

Huxley beantwoordt deze laatste vraag beslist bevestigend. Immers volgens hem bestaat het wezen van de religie niet in het geloof aan een persoonlijk God, maar in het gevoel van eerbied en ontzag. Hij zegt dan ook uitdrukkelijk, dat naar zijn mening religie in de hoogste en volste zin kan samengaan met een volledige afwezigheid van geloof in openbaring en in een persoonlijk God. Religie is dan een wijze van leven, die hieruit volgt, dat de mens sommige dingen eerbiedigt, omdat hij voelt en gelooft, dat zij **heilig** zijn.

Alle boven aangeduide gevoelens van ontzag en eerbied voor de natuur, de deugd, de waarheid, de schoonheid kunnen ongerept blijven bestaan. Alleen het geloof in de persoonlijke God is er niet meer. Huxley getuigt, dat voor hem de verwerping van die persoonlijke voorstelling een bevrijding heeft betekend. Er behoefde nu geen conflict meer te zijn tussen religie en wetenschap. Alleen op deze wijze zal de religie zich verder kunnen ontwikkelen. Zij heeft dan afgelegd wat verouderd, onhoudbaar was en haar dus in haar ontwikkeling hinderde.

Huxley onderscheidt in deze nieuwe religie drie categoriën: de natuur, de geestelijke idealen en de levende wezens, die deze idealen belichamen. Dit zijn voor hem drie aspecten van één werkelijkheid, waarin de geestelijke zijden steeds meer de materiële overheersen. Hij zou bereid zijn, die werkelijkheid God te noemen, als die naam niet steeds voor een bovennatuurlijke persoonlijkheid was gebruikt. Hij geeft er daarom de naam aan van Heilige Werkelijkheid. Zal deze nieuwe religie ook vormen van eredienst hebben? Huxley meent van wel.

C. H. K.

De gebeurtenissen

op Zuid-Celebes

Nadat de weekbladen *De Stem van Nederland* en *Vrij Nederland* aan de hand van binnengekomen rapporten en getuigenverklaringen mededelingen hadden gepubliceerd over gruweldaden, die door Nederlandse militairen gepleegd zouden zijn op de bevolking van Zuid-Celebes, is in brede kring hierover onrust ontstaan. De meeste dagbladen hebben er over geschreven en vrijwel alle pleitten ter bevrediging van het rechtsgevoel voor een ingrijpend en snel onderzoek naar de feiten en, indien van misdaden sprake blijkt, gerechtelijke vervolging der schuldigen.

Intussen heeft Prof. Logeman de minister van Overzeese gebiedsdelen vragen gesteld en is bekend gemaakt, dat een Commissie van onderzoek, (bestaande uit Nederlanders en Indonesiërs), met bekwame spoed aan het werk is gezet. De indruk bestaat, dat, al mag een en ander te lang verzweven zijn gebleven, deze kwestie niet in de doofpot wordt gestopt. Wij hopen, dat dit laatste inderdaad niet het geval zal blijken. Ook wij voelen ons, bij zoveel getuigenverklaringen, verontrust. Zij wijzen op voorvallen, die ons al te levendig herinneren aan gebeurtenissen hier te lande tijdens de Duitse terreur. Een volledige publicatie van het rapport der onderzoekings-commissie is het allereerste wat wij noodzakelijk oordelen.

Bijbelkennis en godsdienstonderwijs op de openbare school

In de zomer van 1946 gingen er alom stemmen op tot invoering van bijbelonderwijs op de openbare school. Voorstellen van zo ver strekkende aard kwamen aan de orde, dat het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond meende, op korte termijn een standpunt te moeten bepalen. Het stelde een commissie in, bestaande uit de heren K. Kuiper, dr. D. Loenen, dr. J. P. van Praag, ir. P. Schut, M. G. Warffemius en mr. H. B. J. Waslander *). Deze commissie bleek zich na grondige discussie te kunnen verenigen op een rapport, dat op 27 Juli 1946 door het hoofdbestuur werd aanvaard. Intussen bleek, dat in het Verbond zelf nog geenszins eenstemmigheid over het rapport heerste. Daarom besloot het hoofdbestuur, het aan de orde te stellen op een congres, gehouden op 22 en 23 Maart 1947 te Utrecht. Het was onmogelijk, uit de langdurige discussies een bevredigende conclusie te trekken, zodat het hoofdbestuur de volgende verklaring aflegde, waarna het congres overging tot de orde van de dag:

„Het hoofdbestuur stelt vast, dat er in het Verbond nog geen gemeenschappelijke mening over het bijbelonderwijsrapport bestaat;

„is er van overtuigd, dat de bezwaren er tegen bij diepgaande bespreking ondervangen kunnen worden, zonder geweld te doen aan de wezenlijke strekking van het rapport;

„meent zich voorshands te moeten houden aan de in het rapport ontwikkelde hoofdgedachten;

„besluit echter, de betrokken commissie uit te breiden met de leden B. M. J. Mulder, J. P. W. van der Sluys en Dr. Libbe van der Wal**), en haar op te dragen, zich te beraden over het aanbrengen van mogelijke wijzigingen in het rapport.”

De aldus uitgebreide commissie besloot na uitvoerige discussie tot het aanbrengen van een aantal wijzigingen in het oorspronkelijke rapport, waarbij door een nadere precisering van het standpunt allerlei schijnbare tegenstellingen tot oplossing konden worden gebracht. Dit nieuwe rapport werd door het hoofdbestuur aanvaard in zijn vergadering van 28 Juni 1947.

Het is dit rapport, dat hierbij wordt gepubliceerd, voorafgegaan door enkele toelichtende beschouwingen.

Het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond:

Dr. J. P. van Praag, 1e voorzitter, Dr. G. Stuiveling, 2e voorzitter, I. Vijlbrief, secretaris, J. Rogge, penningmeester, Dr. J. C. Brandt Corstius, redacteur, Mevr. Dr. L. M. Coster—Wijsman, Maurits Dekker, Prof. Mr. H. R. Hoetink, H. van Laar, H. J. J. Lips, Dr. D. Loenen, Mevr. Br. v. d. Muyzenberg-Willemse, Mevr. H. A. Polak-Schwarz, Prof. Dr. H. J. Pos, Ir. P. Schut, Mr. A. Stempels, Prof. Dr. J. B. Tielrooy, Mr. J. in 't Veld, M. G. Warffemius, Mr. H. B. J. Waslander.

*) De commissie bestond aldus uit een docent van een gymnasium, één van een Montessori-lyceum, twee van een H.B.S., een onderwijzer bij het lager onderwijs en een oud-wethouder van onderwijs.

**) Daardoor werd de commissie uitgebreid met een onderwijzer, een hoofdbestuurder van een onderwijzersvakbond en de rector van een gymnasium.

Toelichtende beschouwingen van de verbondsvoorzitter

I. De Openbare School.

Geplaatst voor de verschillende schooltypes, die in Nederland voorkomen, zal de humanist in het algemeen de openbare school verkiezen: de grondgedachte, van waaruit die school in hoofdzaak leeft, te weten dat zij wil zijn de school, waarop kinderen uit milieus van uiteenlopende levensbeschouwing worden tezamengebracht, is voor humanisten zeer aantrekkelijk, omdat juist langs die weg het kind verdraagzaamheid en eerbied voor de menselijke persoonlijkheid kan worden bijgebracht. Dit universele karakter kenmerkt het openbaar onderwijs in feite sterker, dan b.v. uit art. 19 lid 1 van de Lager Onderwijswet wel af te leiden valt. Het is hierom dat humanisten in het algemeen aan het openbaar onderwijs de voorkeur geven, zelfs boven een humanistische school. Het spreekt echter vanzelf, dat de openbare school dan ook voor humanisten aanvaardbaar moet zijn en dat zal in het algemeen het geval wezen, wanneer het onderwijs gegeven wordt in een ondogmatische sfeer en men de kinderen niet tot een bepaalde levensbeschouwing tracht te brengen.

Betekent dit nu, dat het openbaar onderwijs zich zou moeten beperken tot de veelgemaakte „kleurloze neutraliteit”? Dit is geenszins het geval. De schoolse vorming is wel betrokken op de levensbeschouwing, maar bij alle principiële verschillen hebben de verschillende levensbeschouwingen in Nederland in geestelijk en zedelijk opzicht zoveel gemeen, dat er tussen de voorstanders van de openbare school over het karakter van het onderwijs toch een zeer grote mate van overeenkomst kan bestaan.

Het laat zich natuurlijk zeer wel denken, dat de verschillende uitgangspunten in sommige gevallen ook tot verschillende inzichten zullen leiden. Maar tot nu toe is het steeds mogelijk gebleken, een bevredigende harmonie der opvattingen tot stand te brengen.

De man voor de klas brengt natuurlijk zijn eigen — met de levensbeschouwing overeenstemmende — persoonlijkheid mee, en het zou inderdaad „kleurloze” neutraliteit zijn, te eisen, dat dit in zijn onderwijs niet zou mogen blijken. Juist op grond van de vervaagende overeenstemming in de praktijk, bij alle principiële verschillen in levensbeschouwing, hoeft dit niemand te kwetsen. Maar een niet kleurloze, doch positieve neutraliteit of liever verdraagzaamheid, eist dat daarbij geen ogenblik de schijn gewekt wordt, alsof er geen andere standpunten mogelijk zouden zijn, die op zichzelf als even respectabel beschouwd moeten worden. Dat van de hier bepleite vrijheid misbruik gemaakt zou kunnen worden, valt niet te ontkennen, maar het is de vanzelfsprekende taak van het Rijks-toezicht tegen dergelijke misbruiken te waken. Voor het overige hangt het — zoals altijd het geval is — van de geestelijke weerbaarheid der betrokken groep af, of aan een dergelijk streven krachtig paal en perk gesteld zal worden.

Ongetwijfeld legt de aanvaarding van deze grondslag de betrokkenen een zekere beperking op. Elke groep zal voor zich moeten uitmaken, wat zwaarder moet wegen: het nadeel van deze beperking of het voordeel van de algemeen-toegankelijkheid. Een feit is het in elk geval, dat de overgrote meerderheid der Katholieken

en een deel der Protestanten in Nederland om deze reden de bijzondere school verkiest. Humanisten betreuen deze verdeeldheid op grond van wat zij uiteraard niet anders kunnen zien dan als een fictie. Maar zij moeten erkennen, dat het standpunt logisch is, als men eenmaal het uitgangspunt van deze christenen aanvaardt. Op grond van de verdraagzaamheid — die de strijd om de ideeën natuurlijk niet uitsluit — zullen ze dan ook de bestaande toestand op dit punt in principe aanvaarden.

Er zijn echter ook Protestanten, die in deze een ander standpunt huldigen, terwijl ook bovengenoemde groepen in plaatsen, waar ze een kleine minderheid vormen, aangewezen zijn op de openbare school. Terwijl nu echter de voorstanders van de bijzondere school in het algemeen een neutrale openbare school voorstaan, omdat een enigszins christelijk gekleurd onderwijs hun erger voorkomt dan volledige ongodsdienstigheid, schijnt er soms onder de Protestantse voorstanders van de openbare school een min of meer duidelijk streven te bestaan, het hervormde element op die school een grotere betekenis toe te kennen. Indien dit zo is, schept dat juist voor de openbare school een buitengewoon moeilijk probleem.

II. Kerstening?

De eerste onderwijswet in ons land (van Van der Palm) werd uitgevaardigd in 1801 en gewijzigd in 1803. Het doel van het onderwijs zou zijn de „vorming tot redelijke wezens” en de „opleiding tot redelijke betrachting van alle plichten”. De onderwijswet van Van den Ende in 1806 verving deze formule door de omschrijving, die in wezen tot op de huidige dag gehandhaafd is: „Alle schoolonderwijs zal zodanig worden ingericht, dat onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden de verstandelijke vermogens der kinderen ontwikkeld en zij zelve worden opgeleid tot alle christelijke en maatschappelijke deugden” (thans art. 42 lid 1 L.O.wet). Tegelijk werd de gelegenheid geopend tot het geven van godsdienstonderwijs buiten de gewone schooluren.

Het is duidelijk, dat de aanvankelijk „humanistische” formulering hier enigszins aangepast is aan de eisen van de godsdienstige oppositie. Maar de term „christelijk” betekende in deze formule niets anders dan: overeenkomstig de algemeen aanvaarde zedelijke grondslagen. Voldaan was de oppositie dus geenszins: een felle schoolstrijd werd ingezet, eerst over het recht op bijzonder onderwijs, daarna over de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs, die bij de „bevrediging” van 1920 een feit werd. Van beide kanten echter sprak men van een onbevredigende bevrediging: van de zijde van het bijzonder onderwijs, omdat de openbare school inzake de subsidiëring toch de norm bleef voor de bijzondere; van de zijde van het openbaar onderwijs, omdat de openbare school bij daling van het leerlingenaantal beneden een zeker minimum in het nadeel is, evenals ten aanzien van bepaalde onderdelen der salariëring, het ambulantisme, de boventallige onderwijzers en het voorbereidend onderwijs.

Hoe dit zij en wat er op dit gebied ook nog te verbeteren valt, dit blijkt in elk geval, dat het uitgangspunt is geweest een humanistische school, onder de druk der oppositie veranderd in een „algemene” school (christelijke en maatschappelijke deugden!), waarbij aan hen, die zich „om der conscientie wille” niet met het openbaar onderwijs konden verenigen, het recht tot de oprichting van volledig gesubsidieerde

scholen werd toegekend. De gedachte, dat er sprake moest zijn van een gewetenseis, heeft echter alle betekenis verloren. Wie er behoefte aan heeft, richt tegenwoordig een bijzondere school op.

Thans echter hoort men van verschillende kanten ook het christelijk karakter der openbare school verkondigen, meestal met een beroep op de „christelijke” en maatschappelijke deugden. Men zou een historisch debat kunnen ontketenen over de oorspronkelijke bedoeling van deze woorden, maar het is zinnvoller te vragen, welke betekenis men er thans binnen het kader van de wet aan moet toekennen. Wanneer men dan in aanmerking neemt, dat enige tientallen procenten van de bevolking in ons land onkerkelijk zijn, waarvan een aanzienlijk deel bewust met de kerk gebroken heeft, dan kan het niet twijfelachtig zijn, of men moet christelijke en maatschappelijke deugden hier opvatten in de zin van de Nederlandse Volks-Beweging, n.l. als die deugden, die velen uit het Evangelie afleiden, maar die ook door niet-christenen worden erkend.

Alle voorstanders van de openbare school zullen er mee moeten rekenen, dat deze school slechts bestaansreden heeft, wanneer zij mede de school kan zijn van het onkerkelijk volksdeel. Doet men dit niet, dan ontkent men een nieuwe schoolstrijd; ditmaal juist van de andere zijde. Het valt niet te ontkennen, dat het christelijk volksdeel daar de macht toe heeft. Of een dergelijke gewetensdwang echter de kerk of het Christendom ten goede zou komen, is twijfelachtig, en er valt in het geheel niet aan te twifelen, dat het voor ons volk als geheel rampzalige gevolgen zou hebben. De kerstening van de openbare school kan geen humanist aanvaarden. Met alle gloed van zijn overtuiging en met alle vertrouwen in de kracht van zijn levensbeschouwing zou hij de strijd aangaan, die hem zijns ondanks zou worden opgedrongen.

III. Nieuwe organen.

Er is de laatste tijd nogal eens sprake van nieuwe organen op onderwijsgebied. In dit verband kan onder meer genoemd worden het rapport van de vereniging „Volksonderwijs” van Juli 1945. Enkele conclusies van dit rapport zijn bijvoorbeeld:

- „3. Verbetering (in de materiële voorziening) is alleen dan te verkrijgen, wanneer in de uitwerking van de financiële gelijkstelling het automatisme (het koppelen van de exploitatie-vergoeding van alle bijzondere scholen aan de uitgaven van de openbare school (scholen) in dezelfde gemeente) verdwijnt en wanneer zowel bij het openbaar onderwijs als bij het bijzonder onderwijs de schoolbudgets worden vastgesteld door een nieuw overheidsorgaan, dat rekening houdt met de omstandigheden, waarin de school verkeert, en met het onderwijs, dat er wordt gegeven.
5. Dit is alleen dan te bereiken, wanneer nieuwe overheidsorganen in het leven worden geroepen, welke een gedeelte van de taak der bestaande overheidsorganen overnemen. De nieuwe organen worden samengesteld uit de kringen van het openbaar en het bijzonder onderwijs (openbare besturen, schoolbesturen, leerkrachten en ouders). Zij ontvangen de bevoegdheid, in eerste aanleg te beslissen op (aan wettelijke vereisten beantwoordende) aanvragen tot stichting, verandering en uitbreiding van schoolgebouwen, zowel ten behoeve van het openbaar onderwijs als van het bijzonder onderwijs. Voorts ontvangen deze organen de taak, de schoolbudgets vast te stellen.
8. Ten aanzien van verschillende thans nog bestaande concurrentiemogelijkheden als gevolg van de ongelijke behandeling in de wet van het openbaar onderwijs ten opzichte van het bijzonder onderwijs worden de nodige correcties aangebracht.
10. Teneinde de bestuursvorm bij het openbaar onderwijs in overeenstemming te brengen met de eisen, welke aan een goede behartiging

Gemeenschapsvorming op humanistische grondslag

Ons Buitengewoon Congres op 18 en 19 October

Wanneer de kansen van het humanisme in deze tijd worden bepraat, komt men menigmaal op het punt, dat de geestelijke gemeenschap een der voorname voorwaarden is. En dit is inderdaad het punt, dat nu al meer dan een eeuw aan de orde blijkt. Het verschil met het verleden, toen men er over sprak, en het heden is, dat het vroeger louter theorie bleef en dat onze tijd er in de praktijk ernst mee tracht te maken. De oprichting en het bestaan van het Humanistisch Verbond is niet anders dan een stukje van die praktijk. Het Verbond heeft zich onmiddellijk gevormd als een verbond van plaatselijke gemeenschappen. Daarmee geven wij duidelijk uitdrukking aan het verlangen het humanisme los te maken van het individualisme, waarmee het zolang verbonden is geweest en het ten grondslag te leggen aan de vorming van de geestelijke gemeenschap der buitenkerkelijken. Aldus staat echter in volle omvang de vraag voor ons, hoe die gemeenschap in de dagelijkse praktijk zal reilen en zeilen, in welke trant wij bijeenkomen, op welke wijze onze individuele en gemeenschappelijke uitingen zullen overeenstemmen.

Dat is geen vraag voor een onmiddellijk antwoord: Hier beginnen wij iets dat langzaam maar zeker vorm zal krijgen, met vallen en opstaan, successen en mislukkingen. Van de gemeenschapsbesturen zal het een punt van voortdurende zorg en arbeid uitmaken. En het is geen toeval, dat op het buitengewoon congres van het Verbond op 18 en 19 October a.s. te Utrecht bijeen, het gemeenschapsleven van het Verbond aan de orde wordt gesteld, ook al is het beraad over het onderwijsrapport de directe aanleiding tot dit buitengewone congres. Het Hoofdbestuur heeft gemeend aan het begin van de najaars- en winteractiviteit der plaatselijke gemeenschappen een algemeen overleg omtrent het Verbondsleven te moeten doen plaats vinden. Het meent dat juist dit punt de grote belangstelling der leden heeft en moet hebben. Na anderhalf jaar van eerste opbouw van het Verbond en van een groei waarin wij ons verheugen al blijft er voor onze handen en hoofden veel te doen — na die tijd en met een periode van intensiever activiteit voor ogen zullen velen van ons de behoefte gevoelen van gedachten te wisselen over de stijl en de inhoud van onze bijeenkomsten, geschriften, cursussen en manifestaties. Daardoor is dit buitengewoon congres niet louter een aangelegenheid voor enkele officiële afgevaardigden. Het Hoofdbestuur heet er alle leden van harte welkom en spreekt de hoop uit, dat velen die dagen te Utrecht de besprekingen zullen bijwonen, omdat alleen een Verbondsleven, gedragen door de levende wil en medewerking van de leden, zijn opdracht in deze tijd naar behoren en naar vermogen kan vervullen. Het wekt daarom U allen op het buitengewoon congres van het Hum. Verbond op 18 en 19 Oct. 1947 te Utrecht bij te wonen en Uw aanmelding in te sturen bij het Centraal Bureau.

van de belangen van dit onderwijs moeten worden gesteld, worde een daarvoor geëigend deel van de bestuurstaak der bestaande overheidsorganen overgedragen op een afzonderlijk bestuursorgaan voor het openbaar onderwijs, samengesteld uit bij dit onderwijs geïnteresseerde lichamen en personen.”

Het is niet de taak van het Humanistisch Verbond zich als zodanig over de juistheid van dergelijke organisatorische opvattingen uit te laten. Maar als het in één of andere vorm tot de instelling van dergelijke organen komt, zal het er op moeten toezien, dat wetten en uitvoeringsvoorschriften, betrekking hebbende op het onderwijs, duidelijk uitgaan van de volstrekte gelijkberechtiging van het humanisme en het buitenkerkelijke volksdeel met resp. andere levensbeschouwingen en wat de levensbeschouwingen betreft anders georiënteerde volksdelen. In dit verband dient ook uitgesproken te worden, dat de wet waarborgen zal behoren te geven, dat in de nieuwe organen de vertegenwoordigers van het openbaar onderwijs met betrekking tot aangelegenheden, rakende de mogelijkheden of het karakter van het openbaar onderwijs, niet door de andere leden van die organen zullen kunnen worden overstemd.

IV. Artikel 42.

Art. 42 lid 1 en 2 L.O. luidt: „Het schoolonderwijs wordt onder het aanleren van ge-

paste en nuttige kundigheden dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen, aan hun lichamelijke oefening en aan hun opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden.

2. De onderwijzer onthoudt zich van iets te leren, te doen of toe te laten, wat strijdig is met de eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden.”

Hierbij valt op te merken, dat het tweede lid van deze bepaling niet behoort te worden opgenomen in de afdeling van de wet, regelende het openbaar onderwijs, maar behoort betrokken te worden op alle onderwijs en met name ook op het godsdienstonderwijs volgens art. 26. Weliswaar zijn de andersdenkenden hierbij gewoonlijk niet aanwezig, maar het hoeft geen betoog, dat men aan het geestelijk leven van ons volk onnoemelijke schade toebrengt, door in dat geval „de eerbied verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden” uit het oog te verliezen.

Inplaats van „godsdienstige begrippen” ware voorts te lezen „levensbeschouwing”. Het humanisme kan er zich uitaard niet bij neerleggen in dit verband geestelijk vogelvrij verklaard te worden. En indien men de term „godsdienstige begrippen” ook op ongodsdienstige levensbeschouwingen van toepassing acht, wat stellig in overeenstemming is met de gangbare opvatting, dan blijft het toch onbevredigend, dat deze levensbeschouwingen door de woordkeus toch als tweederangs worden gekenmerkt. Op grond hiervan zou het ook aanbeveling

verdiene, aan het slot van het eerste lid de punt te vervangen door een komma en daaraan toe te voegen de woorden: „hoe deze ook mogen worden gefundeerd”.

V. Artikel 26.

Artikel 26 lid 1 L.O.wet luidt: „Bij de regeling der schooltijden wordt door het vrijgeven van uitdrukkelijk in de regeling genoemde uren gezorgd, dat de schoolgaande kinderen in de schoollokalen of elders godsdienstonderwijs van de godsdienstleraren kunnen genieten. De voor het godsdienstonderwijs bestemde uren vallen binnen de schooltijden.....”

De mogelijkheid tot het geven van dit godsdienstonderwijs is door de traditie geworden tot een wezenlijk bestanddeel van de onderwijswetgeving. Ook al moet men vaststellen, dat dit godsdienstonderwijs binnen de gewone schooltijden geenszins de volle instemming heeft van het gehele buitenkerkelijke volksdeel, zo zou het toch van onverdraagzaamheid getuigen, aan deze bepalingen, juist op een moment, dat vele Hervormden zich tot de openbare school wenden, te willen tornen. Aan de andere kant mag de uitvoering van deze regeling het openbaar onderwijs niet aantasten. Aan elk onderwijs volgens art. 26 moet de eis gesteld worden, dat het tenminste aan de geest van verdeeldheid in ons volk geen voedsel geeft. Het schijnt ook voor te komen, dat leerlingen, die aan de godsdienstlessen volgens art. 26 niet deelnemen, aan saai taken worden gezet. Formeel moge hier niets tegen in te brengen zijn, in feite wordt dit ervaren als een soort kwelling. Humanisten moeten daartegen bezwaar maken en eisen, dat het uur voor deze leerlingen een prettig karakter heeft.

In elk geval mag art. 26 niet gehanteerd worden als een middel tot inwendige zending. Humanisten kunnen zichzelf nu eenmaal niet zien als een nog te kerstenen volksdeel. Ze ontkennen uiteraard niet, dat de kerken krachtens hun aard moeten streven naar een zo groot mogelijke verbreiding van hun boodschap, maar ze betwisten, dat het openbaar onderwijs daartoe gebruikt zou mogen worden, omdat dit nu eenmaal slechts kan bestaan bij de wederzijdse aanvaarding van het feit, dat er velerlei levensbeschouwingen zijn, die ieder voor zich menen, een hogere waarde te vertegenwoordigen dan de andere.

Men geve dan ook het godsdienstonderwijs volgens art. 26 slechts aan hen, die dit wensen, niet aan hen, die nalaten, er bezwaar tegen aan te tekenen. Het geringe verschil in formulering geeft niettemin een principiële grenslijn aan. Met het oog op de toekomst van de openbare school is het noodzakelijk, de standpunten ondubbelzinnig te bepalen.

Een laatste, maar zeer belangrijke, kwestie in verband met art. 26 betreft degenen, die dit onderwijs geven. Art. 26 zelf spreekt van „godsdienstonderwijs van de godsdienstleraren”; art. 42 lid 4 luidt: „Het geven van godsdienstonderwijs blijft aan de godsdienstleraren overgelaten”. Velen menen, dat de wet hierbij gedacht heeft aan speciale godsdienstonderwijzers. Thans echter is de Hervormde Raad voor Kerk en School doende, om klasse-onderwijzers op te leiden tot godsdienstonderwijzers. Geheel afgezien van deze toepassing volgens de letter van de wet, heeft die opvatting ernstige bezwaren. De klasse-onderwijzer, voor de kinderen een onaantastbare autoriteit, treedt plotseling op als leraar in een bepaalde levensbeschouwing. De godsdienstige kinderen gaan met de „meester” mee, de anderen blijven „alleen” achter. Waar de klasse-onderwijzer godsdienstleraar wordt, is bovendien de openlijke scheiding van het onderwijzerscorps in „christenen” en „humanisten” onvermijdelijk. Dan wordt het tijd, dat de bekende leus van „Volksonderwijs” gewijzigd wordt in: „Allen verdeeld naar de openbare school”.

VI. Bijbelse verhalen.

Om misverstand te vermijden, moet men allereerst enkele begrippen onderscheiden:

1. Godsdienstonderwijs, dat volgens de L.O.-

wet alleen gegeven kan worden volgens art. 26;

2. Bijbelkennis als een min of meer systematisch „vak”-onderwijs over de Bijbel; en
3. Bijbelse verhalen, te pas gebracht bij de „gewone” vakken, die in art. 2 van de L.O.-wet zijn opgesomd.

Het godsdienstonderwijs is in het vorige hoofdstuk besproken; hier gaat het om bijbelkennis en bijbelse verhalen.

De Protestantse voorstanders van de *bijzondere* school wensen geen vak bijbelkennis op de openbare school, tenzij dit volledig een godsdienstig (d.w.z. gereformeerd of confessioneel) onderwijs zou zijn. Dit laatste is echter, zoals vanzelf spreekt, voor humanisten ten enen male onaanvaardbaar. Om deze laatste reden wordt het vak door de Protestantse voorstanders van de *openbare* school als regel ook niet geëist. Het zou het begin betekenen van een nieuwe schoolstrijd. Daar nu ook humanisten voor een dergelijk vak niet voelen, mag men veilig concluderen, dat het vak bijbelkennis noch in orthodoxe, noch in algemenevormende zin op de openbare school thuishoort.

Anders staat het echter met bepaalde bijbelse verhalen op zichzelf. Hoe men ook over de godsdienst denkt en hoezeer men ook oog heeft voor andere factoren in onze cultuur, het valt niet te ontkennen, dat het Christendom een diepgaande invloed heeft uitgeoefend; en men staat wel enigszins vreemd in die cultuur, wanneer men daar niets van af weet. Dat ieder weet, wat Kerstmis, wat Pasen voor het christelijk volksdeel betekent, is niet alleen wenselijk voor het onderling begrip, maar ook voor de culturele vorming. Hetzelfde geldt voor bepaalde verhalen uit het Oude Testament. Daarenboven bevat de bijbel tal van verhalen met een zinrijke strekking, die ook voor humanisten aanvaardbaar is, men denke b.v. aan de barmhartige Samaritaan. Er is voldoende reden tot vertrouwen in de kracht der humanistische levensovertuiging, om niet te vrezen, dat door de eenvoudige kennismaking met deze stof het kinderlijke denken in een bepaalde, door humanisten onjuist geachte richting gedwongen zou worden.

Het is dan ook wenselijk, dat de onderwijzer, als dat zo te pas komt, paedagogisch daarvoor geschikte bijbelse verhalen inlast bij het onderwijs in lezen, taal, geschiedenis, aardrijkskunde of andere vakken, zoals trouwens al tientallen jaren en in toenemende mate de praktijk is. Er zijn daarvoor ook verschillende zeer bruikbare boekjes in omloop. Alleen meent de humanist, dat op dezelfde wijze, voorzover het te pas komt, ook zinrijke verhalen uit andere niet-christelijke culturen aan de orde moeten komen. Men moet intussen toegeven, dat al dit onderwijs pas ten volle tot zijn recht zal komen, wanneer de opleiding van de onderwijzer er mede op gericht wordt, hem op de behandeling van deze leerstof voor te bereiden. Hier wordt dus gedacht aan cultureel en zedelijk vormende verhalen, incidenteel behandeld en vanzelfsprekend in een vorm, die paedagogisch verantwoord is. Maar ook uit een oogpunt van verdraagzaamheid moet de behandeling verantwoord zijn, dat spreekt evenzeer vanzelf. Natuurlijk klinkt de levensbeschouwing van de onderwijzer door in de wijze van weergave, maar daar hoeft geen bezwaar tegen te bestaan, mits de eerbied, verschuldigd aan de overtuiging van anderenkenkens gehandhaafd blijft. En zou een leerling vragen, of een dergelijk verhaal, het kerstverhaal b.v., nu echt waar is, waarom zou de onderwijzer dan niet antwoorden: Ik geloof het wel (of niet), maar andere mensen denken daar weer anders over. Zou zulk een behandeling onverhoopt een propagandistisch of kwetsend karakter aannemen, dan zou daartegen van geval tot geval moeten worden opgetreden.

VII. Het Middelbaar Onderwijs.

De omstandigheid, dat de strijd omtrent de bijbel op de openbare school zich voor verreweg het grootste deel afspeelt om het lager onderwijs en de wetgeving daarvan een weer-

spiegeling geeft, rechtvaardigt het, vooral aan de lagere school aandacht te besteden. Veel van wat eerder gezegd is, geldt echter met de nodige wijzigingen ook ten aanzien van het middelbaar, het voorbereidend hoger- en het kweek-schoolonderwijs. De godsdienstlessen geven hier bovendien minder moeilijkheden, omdat de schoolorganisatie (met toch steeds wisselende leraren) zich er beter toe leent, en omdat dit onderwijs uitsluitend door predikanten gegeven wordt.

Het is intussen duidelijk, dat bij het middelbaar, voorbereidend hoger- en kweek-schoolonderwijs de vragen van levensbeschouwing een grotere rol spelen dan bij het lager onderwijs. Daarom zou de invoering gewenst zijn van een vak, te geven in de hoogste klassen gedurende bijvoorbeeld één uur per week en gewijd aan de godsdienstige, religieuze en humanistische levensbeschouwingen. Daarbij kan ook een eenvoudige behandeling van enkele wijsgerige beginselen aansluiten. Dit onderwijs worde dan op dusdanige wijze gegeven, dat daardoor het gevoel van de principiële gelijkwaardigheid aller mensen, onafhankelijk van geloof, natie of ras, wordt versterkt en verlevendigd.

Het is een feit, dat voor deze stof onder de opgroeiende jongeren grote belangstelling bestaat en hun leeftijd rechtvaardigt ook een aan hun ontwikkeling beantwoordende behandeling er van. Daarom zou het volgen van dit onderwijs in beginsel verplicht, niet-facultatief, moeten zijn, met dien verstande, dat slechts vrijstelling kan worden verleend, indien ouders onoverkomelijke bezwaren hebben, ontleend aan hun godsdienstige opvatting. Alleen is het de vraag, hoe in het overladen programma van het bedoelde onderwijs de nodige tijd gevonden moet worden. Wanneer te zijner tijd een algehele herziening van dit programma aan de orde komt, zal ook aan deze kwestie de nodige aandacht besteed moeten worden.

Een andere moeilijkheid is het vinden van de docenten, die de bekwaamheid bezitten, om deze

KADERCURSUS 1947.

25/26 October **Geschiedenis:**

Humanisme in de Oudheid (Dr. D. Loenen).
Humanisme in de Renaissance (Dr. J. P. van Praag).
Humanisme in de Moderne Wereld (Dr. J. Suys).

22/23 November **Ethiek.**

De mens in de wereld (Dr. D. H. Prins).
Oorsprong en gelding van de moraal (Prof. Dr. H. J. Pos).
Moraal en praktijk (Dr. G. Stuiveling).

20/21 December **Wereldbeeld:**

Humanistische Kosmologie (Prof. Dr. M. G. J. Minnaert).
Humanistische Natuurbeschouwing (Dr. W. H. van Dobben).
De humanist in de maatschappij (Prof. Mr. H. R. Hoetink).

Indeling van de conferenties:

Zaterdag	17 —18	uur aanmelden
	18 —19	uur broodmaaltijd (brood meenemen)
	19 —21½	uur inleiding met discussie.
Zondag	10 —12½	uur inleiding met discussie.
	12½—13½	uur broodmaaltijd (brood meenemen).
	13½—16	uur inleiding met discussie.

De kosten voor deelneming aan de gehele cursus bedragen f 9.—. Indien men slechts één conferentie wenst mee te maken, zijn de kosten f 4.—.
Aanmelding bij het Centraal Bureau Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht, onder gelijktijdige overschrijving of storting van het verschuldigde bedrag op postgiro 304960 t.n.v. F. v. d. Berkhof te Utrecht onder vermelding van „kadercursus”.
Indien logies bij geestverwanten wordt gewenst, gelieve dit tevens op te geven.

ongetwijfeld zeer veeleisende leerstof te geven. Daarom zou dit onderwijs bijvoorbeeld opgedragen kunnen worden aan personen, die daartoe bekwaam en geschikt kunnen worden geacht, zonder dat voorlopig voor het geven er van een bepaalde formele bevoegdheid wordt verlangd. Maar ook hier zal de opleiding van de leraar er op gericht moeten worden, hem tot de behandeling van deze leerstof voor te bereiden. Ook dan zal men intussen niet kunnen eisen, dat één docent dit onderwijs volkomen tot zijn recht zal doen komen. Daarom verdient het aanbeveling, soms buiten de gewone lesuren lezingen en voordrachten te laten houden door ten aanzien van bijzondere onderwerpen bij uitstek bevoegden, en vooral ook op die wijze de kennis der leerlingen zoveel mogelijk levend te maken aan de hand van verschillende kunstuitingen (bouwkunst, schilderkunst, muziek, toneel, literatuur, enz.).

VIII. Slot.

In het hierachter afgedrukte rapport zal men in stellingvorm de conclusies vinden, die in de voorafgaande toelichting in breder verband behandeld zijn. Dat betekent niet, dat hiermee alles gezegd zou zijn, wat over dit probleem op te merken valt. Mogen deze bladzijden slechts de bedoeling verduidelijken, die de opstellers

van het rapport bij hun werk hebben gehad. De kern daarvan was, een duidelijk humanistisch geluid te laten horen in een kwestie, die de levensbeschouwing direct raakt, en die bovendien voor humanisten van zo groot praktisch belang is, omdat uit het buitenkerkelijk volksdeel nu eenmaal een zeer groot deel der leerlingen van de openbare school voortkomt. Dit betekent echter niet, dat humanisten als zodanig onder alle omstandigheden voorstanders zijn van openbaar onderwijs. De positie van bijzondere „neutrale” scholen, zoals b.v. die in het Zuiden van het land, valt buiten het bestek van dit rapport. Het is ook niet opportuun, thans te spreken over de mogelijkheid van een algehele doorvoering der gedachte van het bijzonder onderwijs, hetzij positief neutraal, hetzij humanistisch. Dit zou betekenen, dat het openbaar onderwijs praktisch reeds wordt opgegeven. Maar het valt niet te ontkennen, dat er onder het buitenkerkelijke volksdeel genoeg overtuiging, élan en kracht aanwezig is, om deze weg te gaan, als er geen andere meer open zou zijn. Er is al te veel springstof gelegd onder de fundamenteën van ons openbaar onderwijs; laat men thans uiterst voorzichtig zijn met vuur.

tot dusver gewoonlijk het geval was. Er dient echter tegen gewaakt te worden, dat leerlingen op onzakelijke gronden tot het volgen van dit godsdienstonderwijs worden gebracht.

6. Daar wij allen deel hebben aan de Westerse cultuur, zullen bijbelse verhalen in het onderwijs van de klasse-onderwijzer tot hun recht moeten komen. Niet alleen echter bijbelse verhalen, maar eveneens verhalen uit niet-christelijke culturen. Voor een afzonderlijk vak bijbelkennis is in deze gedachtengang geen plaats. De opleiding van de onderwijzer worde er mede op gericht, hem tot de behandeling van deze leerstof voor te bereiden.

Het openbaar middelbaar, voorbereidend hoger en kweekschoolonderwijs in het bijzonder.

7. Ook humanisten erkennen, dat men zonder een behoorlijke bijbelkennis eigenlijk niet „algemeen-ontwikkeld” mag heten en dat men begrip behoort te hebben van de levensbeschouwing van anderen. Hiermede is tevens erkend, dat de vraag naar de bijbelkennis op de openbare school belangrijker moet worden geacht ten aanzien van het middelbaar, voorbereidend hoger en kweekschoolonderwijs dan ten aanzien van het lager onderwijs.

8. Het Humanistisch Verbond acht het gewenst, dat in het leerplan van de scholen voor middelbaar, voorbereidend hoger en kweekschoolonderwijs een vak wordt opgenomen, gewijd aan de godsdienstige, religieuze en humanistische levensbeschouwingen. In de hoogste klassen der genoemde scholen zullen daarbij ook de beginselen der filosofie dienen te worden onderwezen. Terwijl dit onderwijs in het algemeen binnen de gewone lesrooster dient te worden gegeven, zal het aanbeveling verdienen, soms buiten de gewone schooluren lezingen en voordrachten te laten houden door ten aanzien van bijzondere onderwerpen bij uitstek bevoegden, en vooral ook op die wijze de kennis der leerlingen zoveel mogelijk levend te maken aan de hand van verschillende kunstuitingen (bouwkunst, schilderkunst, muziek, toneel, literatuur, enz.).

9. Het onderwijs, in stelling 8 bedoeld, zal tenminste één uur per week moeten worden gegeven, in de hoogste klassen van de middelbare, voorbereidend hogere en kweekscholen. Het volgen van dit onderwijs moet in beginsel verplicht, niet-facultatief, zijn, met dien verstande, dat slechts vrijstelling kan worden verleend, indien ouders onoverkomenlijke bezwaren hebben, ontleend aan hun godsdienstige opvatting.

10. Het onderwijs, bedoeld in de eerste alinea van stelling 8, wordt door gemeentebesturen c.q. schoolbesturen in overeenstemming met de rijksinspecteur, opgedragen aan personen, die daartoe bekwaam en geschikt kunnen worden geacht, zonder dat voorlopig voor het geven van dit onderwijs een bepaalde formele bevoegdheid wordt verlangd. Ook de opleiding van de leraar zal er echter op gericht moeten worden, hem tot de behandeling van deze stof voor te bereiden.

Deze leraren wordt de plicht opgelegd, hun onderwijs op dusdanige wijze te geven, dat daardoor het gevoel van de principiële gelijkwaardigheid aller mensen, onafhankelijk van geloof, natie of ras, wordt versterkt en verlevendigd.

De Commissie:

K. Kuiper, Amsterdam
Dr. D. Loenen, Amsterdam
B. M. J. Mulder, Amsterdam
Dr. J. P. van Praag, Dordrecht
Ir. P. Schut, Amersfoort
J. P. W. van der Sluis, Rotterdam
Dr. Libbe van der Wal, Delft
M. G. Warffemius, Delft
Mr. H. B. J. Waslander, Utrecht

Het nieuwe Onderwijsrapport

van een Commissie, ingesteld door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, met betrekking tot het vraagstuk van de bijbelkennis en het godsdienstonderwijs op de openbare school. Herzien en aanvaard door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond in zijn vergadering van 28 Juni 1947.

In de laatste jaren is van verschillende zijden het vraagstuk van bijbelkennis en godsdienstonderwijs op de openbare school aan de orde gesteld. Het Humanistisch Verbond heeft alle aanleiding, aan deze kwestie aandacht te geven, omdat

- a. een zeer groot deel der leerlingen van de openbare school uit het buitenkerkelijke volksdeel voortkomt, en de grondgedachte, van waaruit die school in hoofdzaak leeft, te weten: de gedachte, dat zij is en wil zijn de school, waarop kinderen uit milieus van uiteenlopende levensbeschouwing worden tezamen gebracht, voor humanisten zeer aantrekkelijk is, daar juist langs die weg de jonge mens verdraagzaamheid en eerbied voor de menselijke persoonlijkheid kan worden bijgebracht;
- b. het bijbrengen van bijbelkennis en het geven van godsdienstonderwijs op de openbare school de kwestie van de levensbeschouwing direct raakt.

Er zou wat voor te zeggen zijn geweest, in de hieronder volgende stellingen duidelijk twee delen te onderscheiden, namelijk een deel betreffende het lager en een betreffende het middelbaar, het voorbereidend hoger- en kweekschoolonderwijs. De omstandigheid echter, dat de strijd om het openbaar en bijzonder onderwijs zich voor verreweg het grootste deel heeft afgespeeld om het lager onderwijs en de wetgeving daarvan een weerspiegeling geeft, heeft de Commissie aanleiding gegeven tot een enigszins andere indeling van de stof.

Het openbaar onderwijs in het algemeen; het openbaar lager onderwijs in het bijzonder.

1. Vooral het „universele” karakter van het openbaar onderwijs, dat in feite dat onderwijs sterker kenmerkt dan uit art. 19 lid 1 van de Lager-onderwijswet wel af te leiden valt, moet humanisten aanleiding geven voor het openbaar onderwijs op te komen. Tegelijkertijd echter zal dat universele karakter hun moeten beletten, de openbare

school tot een school op humanistische grondslag te willen maken.

2. Het Humanistisch Verbond zal er op moeten toezien, dat wetten en uitvoeringsvoorschriften, betrekking hebbende op het onderwijs, duidelijk uitgaan van de volstrekte gelijkberechtiging van het humanisme en van het humanistisch volksdeel met resp. andere levensbeschouwingen en wat de levensbeschouwing betreft anders geörienteerde volksdelen. In dat verband ook spreekt het Humanistisch Verbond uit, dat de wet waarborgen zal behoren te geven, dat in eventueel nieuwe organen de vertegenwoordigers van het openbaar onderwijs met betrekking tot aangelegenheden, rakende de aard of het karakter van het openbaar onderwijs, niet door de andere leden van die organen zullen kunnen worden overstemd.

3. Een bepaling als vervat in art. 42 lid 2 Lager-onderwijswet — „de onderwijzer onthoudt zich van iets te leren, te doen of toe te laten, wat strijdig is met de eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden” — behoort niet te worden opgenomen in de afdeling van de wet, regelende het openbaar onderwijs, maar behoort betrokken te worden op alle onderwijs. In plaats van „godsdienstige begrippen” ware voorts te lezen „levensbeschouwing”.

Art. 42 lid 2 behoort voorts ook van toepassing te zijn op godsdienstleraren, bedoeld in artikel 26 der wet.

4. Het zou aanbeveling verdienen, aan het slot van art. 42 lid 1 van de Lager-onderwijswet, luidende: „Het schoolonderwijs wordt onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen, aan hun lichamelijke oefening en aan hun opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden”, de punt door een komma te vervangen en dan voort te gaan: „hoe deze ook mogen worden gefundeerd”.

5. Het Humanistisch Verbond, hoewel uiteraard godsdienstonderwijs in beginsel niet op prijs stellend, wil zoveel mogelijk bevorderen dat de openbare school de school voor allen kan zijn, en aanvaardt derhalve, dat op de openbare scholen de gelegenheid tot het volgen van godsdienstonderwijs wordt gegeven, en wel op de voet, waarop dat

LECTUUR VOOR DE JEUGD

Op verzoek van de redactie zal de Commissie voor Jeugdbibliotheken (gemengde commissie der Centrale Vereniging van Openbare Lees-zalen en Bibliotheken en de Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen) voortaan in dit rubriekje een korte bespreking geven van nieuwe uitgaven voor verschillende leeftijden. Zo heel rijk is de oogst van deze laatste jaren nog niet, en door de beperkte oplagen zijn boeken, die wij graag in ruime kring zouden willen aanbevelen al niet meer, of slechts nog moeilijk verkrijgbaar, maar we willen hier toch zo veel mogelijk de aandacht vestigen op nieuwe uitgaven die in aanmerking komen voor opnem-ing in huis- en schoolbibliotheek.

Ik begin dan met twee boeken van C. E. Pothast—Gimberg, een schrijfter voor de jeugd, wier naam reeds een vertrouwde klank heeft gekregen. Ik herinner aan haar alleraardigste vervolgs-ree van „Jan-tientje”, waarin de tekening van het schippers-gezin soms even doet denken aan de warm-menselijke sfeer in de boeken van Mevrouw van Hichtum.

In het najaar verscheen „RIKKE HELPALTOOS” (uitg. Arb. pers), een natuursprookje, dat treft door de kinderlijk pakkend vertelde inhoud en de uitstekend verzorgde vorm. Rikke, het kabouter-tje is een zonnig figuurtje: zijn verstandig overwicht op het bosvolkje en zijn spontane hulpvaardigheid scheppen een geest van kameraadschap en vertrouwen, die zeer begrijpelijk en natuurlijk in het verhaal verweven is. De sprookjes-sfeer is met veel talent aangepast aan het dieren-leven: de uilenkolonie, muizenmoeder Piretje, de mol en konijntjes, de domme kalfjes, hun aller lotgevallen vormen een boeiend geheel. Een gaaf sprookje dus, waarvan veel kinderen (6—10 jaar) zullen genieten, en dat zich ook uitstekend leent als voorleesstof.

Van een ander karakter is „DE MAAIER WAAKT” (uitg. de Boer). Hierin maakt een Amsterdams logé-tje de laatste oorlogswinter door in 't hartelijk gastvrij gezin van boer Terpstra in de Wieringer Meer, waar gul wordt meegedeeld aan hen, die uit het honger-gebied komen. Met haar mee ondervinden wij wat het pioniersleven hier betekent: de noeste arbeid, die op de barre grond de goede oogsten behaalde, de intense vreugde van Moeder Terpstra in haar bloementuin, eveneens op de woestenij veroverd. Daardoor juist treft de zinloze vernieling van dit polderland te meer, en de dreiging daarvan, zowel als de uiteindelijke uit-tocht in de dagen van gevaren en verwarring, zijn voor jongeren voelbaar gemaakt, zonder dat dit alles te drukkend werd, omdat van de krachtige centrale figuur van boer Terpstra leiding en vertrouwen uit-gaat.

En zoals het standbeeld van „de Maaiër” aan de in-gang van „De Meer” bleef uitsteken boven het inge-stroomde water, zo overtuigt de pioniersgeest, die uit dit boek spreekt, dat wat verloren ging opnieuw her-dit boek spreekt, dat wat verloren ging opnieuw her-dit boek spreekt, dat wat verloren ging opnieuw her-dit boek spreekt, dat wat verloren ging opnieuw her-

SEF's GROTE AVONTUUR door Mevrouw J. M. Sellegger—Elout (uitg. Servire), is een vervolg op „De kinderen van Kees Populier”. Ook deze schrijfter heeft voor vele ouders geen introductie. Haar boeken (o.a. de serie van „Lisje Lorresnor”) hebben een fijne en zeer persoonlijke toon.

De vindingrijke ondernemende Sef is 12 jaar, en zijn vurige wens om avonturen te beleven wordt wel ver-wezenlijkt, wanneer hij wordt betrokken in een or-ganisatie van illegale jongeren, waarbij zijn dapperheid en stilzwijgendheid zelfs een harde proef doorstaan, is de vriendschap met Misp, het magere Indische jochie, komt de zo zeer verschillende aard van deze twee jongens, die sterk aan elkaar verknocht zijn, duidelijk naar voren.

Dit boek is weer doortrokken van een zuivere gezins-sfeer, waarin nu de vanzelfsprekende trouw aan de goede zaak een juiste plaats vindt. De veilige kame-raadschap tussen Vader en Sef vormt een stevige ondergrond voor Sef's ondernemingen, die door jongens zowel als meisjes van 10—12 jaar graag gelezen zullen worden.

S. Franke. „SI BOEROENG BIJ DE JAVAANSE VOGELNESTJESPLUKKERS” (uitg. Gulden Pers) geeft een alleraardigste tekening van Javaans jongensleven. In „Si Ardjoe en zijn buffel” en zijn andere Indische kinderboeken toonde de schrijver reeds het leven der dessa-bewoners van dichtbij te kennen, en dit nieuwe verhaal bevestigt deze indruk ten volle. 't Belang-rijkste is echter, dat hij de stof zo weet te verwerken, dat de Hollandse kinderen erdoor gepakt zullen wor-den en met Si Boeroeng zullen meeleven.

De mens in zijn wereld

De mens leeft in een wereld, in zijn wereld. Omdat het zijn wereld is, heeft hij er reke-ning mee te houden. Hij is nu eenmaal niet alleen. Wie zich van zijn wereld wil afzon-deren, wie zich niets van zijn wereld wil aan-trekken en ook niets ten nutte van die wereld doet, heeft voor de menselijke samenleving geen waarde meer. Het mens zijn brengt mee dat men mens moet zijn met de mensen.

In zo'n samenleving is behoefte aan regelingen en organisatie, en deze dienen te worden ge-kenmerkt door bepaalde normen, door regels dus welke zeggen, niet dat iets gebeurt, maar dat en hoe iets behoort te gebeuren. En over dat „behoren” lopen de meningen vaak uiteen. De één zegt: het hoort zo; de ander: het behoort anders. En

wee anderen menen zich aan die regels, aan die normen, niet te moeten stor-ren, soms storen zij zich er niet aan zonder dat ze iets „menen”: zij handelen domweg zon-der zich iets aan te trekken van hun wereld met haar normen. Deze laatsten zijn de mis-dadigers, de anderen zijn vaak hervormers, re-volutionairen, mensen die de normen willen veranderen, om welke reden dan ook. Bij al dat georganiseer moeten er mensen zijn, die de normen vaststellen en handhaven. We zijn het er tegenwoordig in beginsel allemaal wel mee eens dat die mensen horen te han-de-len als vertegenwoordigers van het volk, waar-voor zij regelen stellen. Zij moeten voor de handhaving van de regelen macht hebben, macht welke begrensd wordt door in hen gesteld ver-trouwen en aldus gezegd wordt. Maar soms is dat vertrouwen wel eens even zoek. Er is dan alleen maar macht en „de sterke arm” is dan het enige instrument, het uiterste middel voor de handhaving van de normen.

uiterst middel

Zo gaat het binnen in een staat, zo gaat het in het privé huishouden — als zoonlief niet wil krijgt hij op de duur op zijn minst heus wel eens een duwtje of een draai om zijn oren — zo gaat het ook waar volken of groepen van volken trachten samen te werken of samen de-zelfde belangen hebben. In dit geval is het uiter-ste middel vaak het ingrijpendst en helaas ook het bloedigst.

Het uiterste middel is meer dan eens voor de mens in zijn wereld, in zijn georganiseerde we-reld, onvermijdelijk gebleken, al zouden er in veel gevallen volgens sommigen nog wel an-dere middelen mogelijk zijn geweest.

Wij in onze Nederlandse wereld beleven thans het gebruik van het uiterste middel tegen broe-dervolken met wie wij al tijden lang, zij het niet op voet van gelijkheid, in één staatsver-band leefden. Er vloeit bloed aan weerskanten.

Dat uiterste middel is — het wordt na het gebruik vaker erkend dan er voor — het

mens-zijn eigenlijk onwaardig. Maar de mens leeft in zijn eigen wereld en deze wereld kan soms zo in strijd geraken met het mens-zijn zelf, deze wereld kan dusdanig in een impasse komen, dat de mens met alleen-mens-zijn geen oplossing kan vinden. Of dit nu in onze Nederlandse wereld het geval was willen wij op deze plaats niet uitmaken.

Maar vast staat voor ons, dat geen menselijke mens met vreugde en trots het feit van het uiterste middel in zijn wereld mag begroeten. Teleurstelling, zorg en wroeging zijn gevoelens die ons bezielen, als wij zien dat het uiterste middel wordt gebruikt. En de enige hoop die wij dan nog kunnen hebben is, dat de rede-lijkheid van de mens dat gebruik zal beheer-sen, neen, dat redelijkheid dat gebruik op de niet al te lange duur zal overheersen: dan eerst zal de mens op zijn wereld weer trots kunnen zijn.

Ss.

BUITENGEWOON CONGRES

op 18 en 19 October 1947.

Agenda:

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededelingen en ingekomen stuk-ken.
4. Onderwijsrapport.
5. Werk der gemeenschappen.
6. Voorstellen der gemeenschappen.
7. Winterwerk.
9. Rondvraag en sluiting.

Programma:

Zaterdag 15—16 aanmelding.
16—18 punten 1 t/m 4 van de agenda
18—20 broodmaaltijd (brood mee-nemen).

20—22 vervolg punt 4 van de agenda
Zondag 10½—12 punten 5 t/m 8 van de agenda.

12—14 warme maaltijd.
14—16 Prof. Dr. H. Oldewelt: De Mens in de wereld (gevr.).

Deelneming.

De deelnemersprijs bedraagt voor niet-afge-vaardigden f 3.—. (Eén dag f 1.50.) Voor deelneming aan de warme maaltijd op 5 Oct. is f 2.50 verschuldigd. Overnachting bij geest-verwanten is mogelijk.

Indien men wenst deel te nemen gelieve men onderstaand formulier volledig ingevuld op te zenden aan het Centraal Bureau en gelijktijdig het verschuldigde bedrag te storten of over te schrijven op postgirorekening 304960, ten name van F. van den Berkhof, Utrecht, onder ver-melding: „congres”. Eind September ontvangt U dan Uw deelnemerskaart per post thuis.

Stelt het betalen van het verschuldigde bedrag niet uit tot de dag van het congres! Ge voor-komt hiermee stagnatie!

Hoofdbestuurleden en afgevaardigden worden dringend verzocht zich eveneens door middel van het formulier aan te melden!

Ondergetekende:

adres:

woonplaats:

wenst deel te nemen aan het congres op

18 OCTOBER en *)
19 OCTOBER *)

met *) warme maaltijd en met *) logies bij geestverwanten.
zonder zonder

Het bedrag ad f is op postgiro 304960 gestort/overgeschreven.

*) doorhalen, wat niet van toepassing is.

AURORA

- de levensverzekering-maatschappij voor buitenkerkelijken.
- de winst wordt voor sociale doeleinden besteed.

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 62

Nieuws uit het Verbond

TEN AFSCHIED.

Wegens drukke ambtsbezigheden, die hem belleten naar zijn wensen deel te nemen aan het werk van ons Hoofdbestuur heeft de heer L. de Wolff zich tot zijn spijt genoodzaakt gezien zijn lidmaatschap van het Hoofdbestuur neer te leggen. Wij zien hem ongaarne uit deze kring van ons Verbond vertrekken, die door een steeds hechter samenwerking wordt gekenmerkt. Wij danken de heer de Wolff voor zijn aandeel daarin en hopen, dat hij ons, zo nodig, met zijn adviezen ter zijde zal willen staan.

forse brede streken, zonder peuterig geleerdsoenerig of vervelend te worden. Kortom, het was een buitengewoon goede tocht.

En wat afzonderlijk vermeld moet worden, dat is de mogelijkheid, die zulk een wandeling biedt om nader kennis met elkaar te maken. In de afgelopen winter zaten wij netjes naast elkaar in de zaal naar de Zondagmorgensprekers te luisteren en na afloop van de bijeenkomst wisten wij niet eens wie onze burens waren geweest. Dat is op zo'n dag in de natuur heel anders, nu eens praat je met de een en dan weer wandel je met de ander. Je wisselt van gedachten over je gezin, je werkring, je liefhebberijen, ons Verbond en je voelt je steeds rijker worden, je ziet je vriendenkring groeien! Dat is de grootste winst van die dag geweest!

A propos, we schreven en passant acht nieuwe leden in!

AB WEGGELAAR.

ARNHEM. — 6 Juli hield de gemeenschap Arnhem van het H. V. haar sluitingsbijeenkomst. De beeldhouwer v. Zweden sprak over „Beeldend zien”; Mevr. de Vries droeg voor uit Henr. Roland Holst en v. Suchtelen en mevr. Kaas Albarda speelde tot slot piano: Chopin en Milhaud. Deze bijeenkomst sloot een reeks Zondagmorgensamenkomsten af die bijna zonder uitzondering, wat opkomst en belangstelling der hoorders betreft, geslaagd mogen heten.

Arnhem heeft langzamerhand een vaste kern van een 50-tal leden, voor wie het Verbond iets betekent. De lezingen van prof. Smit over „Oervormen van leven”; van de heer v. Dobben over „Evolutieproblemen”; van dr. Daan over „Problemen van het Humanisme”; van ir. Schut over „Christendom en Humanisme”; van prof. Tielrooy over Humanisme en literaire critiek”; van v. Laar over „De natuurwetten die de bossen rondom Arnhem regeren” en daarbij aansluitende excursie onder zijn leiding, om enkele onderwerpen te noemen, zijn een verrijking voor velen. Wij gaan met vertrouwen het nieuwe seizoen tegemoet, maar wij beseffen, dat er nog ontzaglijk veel te doen is; „de massa der onkerkelijken” is nog niet bereikt, wij moeten bescheiden zijn, maar met inspanning van alle krachten is het mogelijk een levende gemeenschap te vormen. Het begin is er, de goede wil is er en het Humanisme groeit.

Lectuur over humanisme

„Het Humanisme na deze oorlog”, een drietal radio-lezingen van A. L. Constandse, Dr. J. P. van Praag, Dr. G. Stuiveling, f 0.25.

Bestellingen aan Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. F. v. d. Berkhof, Utrecht. Bestellingen boven f 2.50 franco. Beneden dit bedrag f 0.05 à f 0.10 extra voor portokosten over te maken.

Abonné's op Mens en Wereld worden verzocht, het abonnementsgeld voor 1947 ad f 2.50 over te schrijven of te storten op girorekening 304960 t. n. v. F. v. d. Berkhof, Utrecht.

U bespaart hiermede incassokosten, want begin September worden de kwitanties aangeboden.

AMSTERDAM. „Loop niet in de natuur rond als een koe in de weil!” Met deze kernachtige woorden opende ons hoofdbestuur lid Henk van Laar de wandeling door het Amsterdamse duinwatergebied, op 22 Juni gehouden door een kleine vijftig hoofdstedelijke humanisten. Nu zijn deze duinen van zulk een uitzonderlijke schoonheid, dat je beslist een koe moet zijn om daar geen oog voor te hebben, maar als er dan bovendien een gids en leermeester meegaat als Henk van Laar, dan zal zelfs het meest overgehaalde rund zijn kop uit gras en klaver opheffen, om naar de interessante en met een grote dosis luim doorspekte uiteenzettingen van deze bioloog-geoloog-filosof te luisteren. Met een gemak, alsof het een straatje-om gold, voerde van Laar ons een twintig duizend jaren terug, liet hij het Nauw van Calais en het Kanaal ontstaan, verbrak hij de verbinding over land met het Albion en bouwde hij korrel voor korrel ons gehele duinlandschap op. Geen boom werd vergeten, geen struik veronachtzaamd, en geen plant over het hoofd gezien. En dat alles in

Aan deze tafel wordt besteld over de welvaart van ons land!

Wanneer de huisvrouw haar boodschappenlijstje opschrijft, is zij mede-verantwoordelijk voor ons aller toekomst. Alle huisvrouwen tezamen kunnen door haar enorme koopkracht een grote invloed uitoefenen op het wereld gebeuren. Als zij morgen zouden besluiten, slechts daár te kopen, waar aan haar belangen gewerkt wordt, zou dit een geweldige ommekeer brengen. Een geordende productie en goed geregelde verkoop - en daardoor vrede en welvaart - zouden verzekerd zijn. Dat is juist wat de coöperatie wilt! Daarom zegt de huisvrouw, die nadenkt:

KOOPT BIJ DE

Coöperatie
BROOD-KRUIDENIERSWAREN ENZ.

PUBLICATIE CENTRALE PROPAGANDA COMMISSIE DER NEDERLANDSE VERBRUUKSCOÖPERATIES, BAKHUIZENSTRAAT 25, DEN HAAG

Specialiteit in
Spaansche en
Russische werken

Boekhandel „PLUS-ULTRA” - A'dam-C, Keizersgracht 396, tel. 30269

PRIJSLIJSTEN
GRATIS
OP
AANVRAAG

MENS EN WERELD

is het orgaan van het Humanistisch Verbond. Redactieraad: Dr. J. C. Brandt Corstius, Maurits Dekker, Mr. A. Stempels. Adres Redactie: A. van Ostadelaan 147, Utrecht — Adres Administratie: Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht, Postgiro 304960 t.n.v. F. v. d. B. te Utrecht — Advertentie-tarieven op aanvraag. Kleine advertenties voor particulieren f 1.— per regel: kolombreedte 63 mm. — Abonnementenscondities: Leden: gratis, niet-leden: f 2.50 per jaar — Conditie Lidmaatschap Humanistisch Verbond worden verstrekt door: Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht.

Druk A. Storm - Keizerstraat 5, Utrecht